

**Church and Society
during the Tranzition**

BISERICA ȘI SOCIETATEA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

GEORGINA SZILAGYI, GAVRIL FLORA

During the time of the communist regime churches have been deprived of a very important part of their economic resources and their activity has been in large extent restricted to the sphere of religious services and rituals. With the collapse of the communism, as a sign of reemerging religious freedom, churches attempted to restore their past social, economic and cultural rights, resources, and ways of involvement.

New channels of communication between church and society opened up. The general image today is that of churches which are very much concerned and struggling very hard to redefine their responsibility and their position within society.

As social life evolves to assimilate more and more the pluralistic and humanistic values, the space available for churches to work towards this direction will gradually become larger.

Condițiile specifice ale perioadei de tranziție de după Decembrie 1989 au creat o legitimare și o atmosferă de așteptări deosebite față de religie și instituțiile religioase. După o îndelungată perioadă de marginalitate, bisericile au fost puse dintr-o dată în situația de a se adapta într-un timp relativ scurt la așteptări sociale neobișnuit de mari. Procesul adaptării vizează în special două aspecte: pe de o parte, exprimă modalitatea în care biserică reușește să-și definească sensul social actual, să se autodefinească ca instituție socială în coordonatele circumstanțelor contemporane, iar pe de altă parte sintetizează setul de așteptări vizavi de instituțiile religioase din partea societății actuale.

Abordarea sociologică a relației biserică - societate trebuie să țină seama de dubla determinare a însăși naturii acesteia: din punct de vedere sociologic biserică reprezintă o instituție tradițională fundamentală, în timp ce din perspectivă teologică apare ca o întruchipare a "voinei divine". În contextul acestei complexități de determinări, în definirea menirii sale actuale, biserică nu se poate lipsi de "dialectica dimensiunilor temporale - trecut, prezent, viitor". În acest cadru, ea trebuie să se autodefinească în spațiul social actual, să-și structureze evantaiul ierarhic, să-și revizuiască poziția, așteptările și imaginea proiectată în societate. Pe o asemenea bază, bisericile trebuie să-și evalueze posibilitățile de realizare a menirii lor. Toate acestea se cer făcute cu conștiința faptului că modalitatea în care instituțiile religioase vor reuși să dea răspuns acestor cerințe poate determina în mare

Tabelul 1

Distribuția atitudinilor privind gradul de încredere în biserică (%)

Gradul de încredere în biserică	Jud. Harghita	Eșantion european
În mare măsură	31,4	24,3
Într-o anumită măsură	47,9	32,1
În mică măsură	16,6	28,9
Deloc	3,0	14,8
Număr de subiecți	576	11076

măsură credibilitatea lor, precum și acceptabilitatea lor socială în viitor.

Studiile recente din domeniul sociologiei religiei² au relevat în general o imagine pozitivă vizavi de biserică văzută ca instituție în țările central și est Europene, constituind o evidență, în special în comparație cu situația semnalată în unele țări vestice.³ Datele referitoare la situația din România nu sunt însă în totalitate concluzante în această privință. O cercetare relativ recentă⁴ semnalează o orientare reținere față de ierarhia ecclaziastică, care pare să reprezinte o situație specifică Bisericii Ortodoxe Române, datorită statutului și poziției adoptate de acesta în timpul regimului comunist. Investigațiile noastre efectuate pe structurile valorice ale populației de naționalitate maghiară (cercetare efectuată în județul Harghita în vara anului 1997) au relevat însă o atitudine favorabilă față de biserică privită ca instituție. Din compararea rezultatelor noastre cu datele obținute pe un eșantion european reprezentativ⁵ reiese că valorile globale de încredere în biserică în zona noastră de investigație sunt considerabil mai ridicate decât valorile medii europene înregistrate de cercetarea amintită.

Aceste constatări tind să se înscrie în tendințele generale ale evoluției fenomenului în spațiul central-est european, mai cu seamă începând din a doua jumătate a anilor șaptezeci. În plus, sondajele recente de opinie publică⁶ semnalează această relaționare pozitiv-evolutivă ca fiind nu doar o caracteristică exclusivă a populației ce se autodefinește cu atributele credinței, ci și a segmentului populational cu orientări pre-

ponderent laice. O asemenea schimbare de orientare poate fi considerată în același timp ca rezultat al unei dezamăgiri de fond în resursele omului de a construi singur, fără recursul la credința în Dumnezeu, o lume cu adevărat umană (dezamăgire datorată mai cu seamă experienței perioadei comuniste).⁷

Studiile recente efectuate în țări din Europa de Est⁸ ilustrează totodată o atitudine accentuată expectativă vizavi de biserică, concluzionând că instituțiile religioase ar trebui să ia o atitudine mai activă în rezolvarea problemelor curente. Această idee apare clar exprimată și în documentele celui de al II-lea Conciliu al Vaticanului⁹ care cere o implicare mult mai activă a Bisericii Catolice în problematica socială.

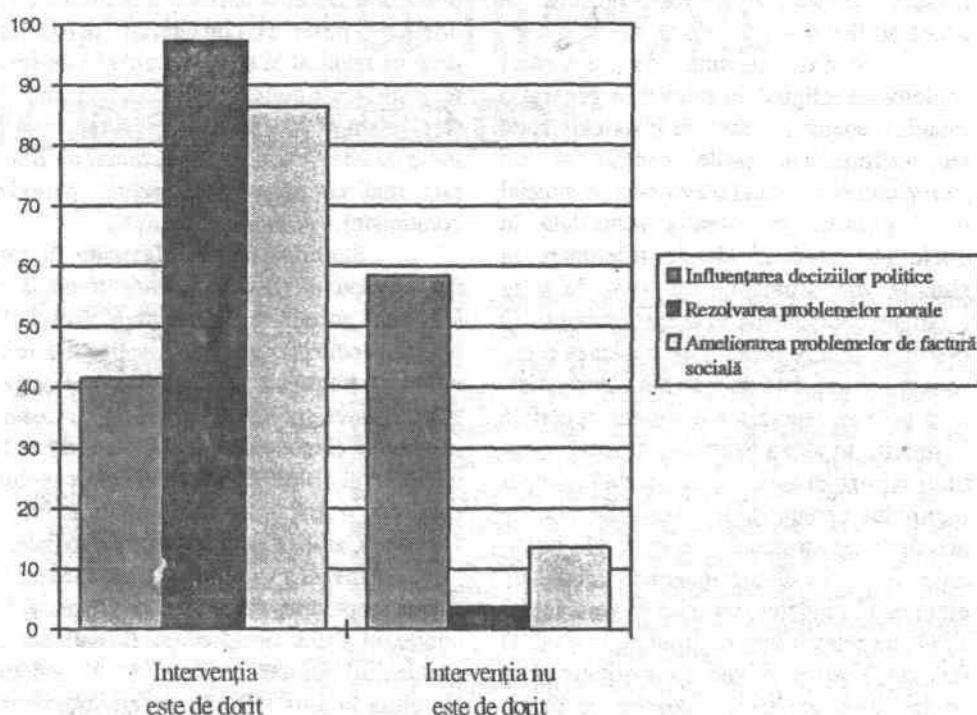
Investigațiile noastre referitoare la opinia populației față de rolul bisericii în contextul social postdictatorial realizate în municipiul Oradea precum și în județul Harghita în anii 1996-97 pe eșantioane de 2577 respectiv de 576 persoane au urmărit evaluarea atitudinilor populației față de intervenția bisericilor în diferite sfere traditionale de preocupare a acestora, precum:

- a. în influențarea deciziilor politice de către forurile ecclaziastice;
- b. în rezolvarea problemelor morale (prin oferirea unor precepte și norme morale la nivel individual și comunitar precum și prin educarea și fixarea unor repere morale tinerei generații);
- c. în ameliorarea problemelor de factură socială. (Acest domeniu vizează diversele activități de asistență socială, diaconice desfășurate de către instituțiile ecclaziastice).

Tabelul 2

Distribuția atitudinilor de acceptare / neacceptare a intervenției bisericilor în sfera diverselor probleme cotidian-comunitare (%)

Domenii de intervenție	Intervenția este de dorit	Intervenția nu este de dorit
Influentarea deciziilor politice	41,6	58,4
Rezolvarea problemelor morale	97,3	3,7
Ameliorarea problemelor de factură socială	86,4	13,6

a. În ceea ce privește interferența bisericii cu sfera politicului, studiul nostru a relevat în esență două opinii opuse. Pe de o parte, s-a conturat o poziție mai degrabă rezervată față de intervenția bisericii în problemele de factură politică, economică etc. Pe de altă parte, apare cerința unei intervenții mai active a bisericii în viața politică și socială, în ideea că biserica, tocmai datorită misiunii ei sacre nu poate privi cu pasivitate problemele umane, ci dimpotrivă trebuie să joace, în calitatea sa de autoritate tradițională, un rol activ în rezolvarea dificultăților cotidiene.

Primul punct de vedere, departe de a nega funcțiile benefice pe care biserica și în speță religia le pot aduce în societate, consideră în parte că ele se pot realiza în mod adecvat nu atât printr-o interferență directă în diferitele sfere ale vieții sociale, ci mai ales în mod indirect, mediat, tocmai prin intermediul valorilor religioase care acționează asupra calității relațiilor umane. Prin aceasta se urmărește asigurarea progresului moral al societății, plenitudinea afirmării demnității umane. În această ziune, tocmai prin credința sacră se creează cadrul coexistenței pașnice.

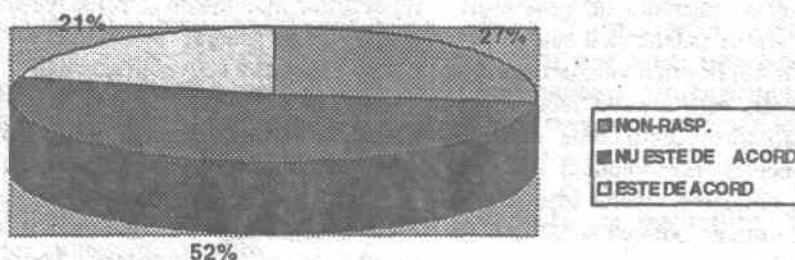
În contrast, cealaltă viziune consideră că biserica nu se poate situa pe o poziție abstractă de autoritate, limitându-se la un rol de judecător și sfetnic moral, trebuind să devină, pentru a-și îndeplini menirea, o instituție angajată social.

În cercetarea internațională comparativă inițiată de Institutul Aufbruch din Viena,¹⁰ realizată în anul 1998, care a inclus și un eșantion reprezentativ pentru populația din Transilvania, unul din obiectivele urmărite a fost tocmai surprinderea

așteptărilor, cerințelor populației față de intervenția bisericii în diverse sfere ale practicilor sociale.

Ni se pare interesant să semnalăm în această privință că cei care par să susțină în cea mai mică măsură dezirabilitatea interferenței bisericiilor în sfera politică sunt tinerii. În cazul generației mijlocii și vârstnice specificitatea sferei bisericești față de sfera politică este mai puțin clar percepță.

Grafic privind distribuția atitudinilor cu privire la dezirabilitatea intervenției bisericii în sfera politică

Tabelul 3

Distribuția atitudinilor privind dezirabilitatea intervenției bisericii în sfera politică în funcție de confesiuni

Confesiunea	Non-răsp.	Nu este de acord	Este de acord	Total
Nu-si declară confesiunea	8 22,9%	23 65,7%	4 11,4%	35 3,6%
Catolici	19 21,1%	48 53,3%	23 25,6%	90 9,3%
Ortodocși	195 28,1%	360 51,8%	140 20,1	695 71,8
Protestanți	30 24,0%	66 52,8%	29 23,2%	125 12,9%
Neoprotestanți	6 26,1%	12 52,2%	5 21,7%	23 2,4
Total	258 26,7%	509 52,6%	201 20,8%	968 100,0%

T. Chi-Square (N: 968, p>0,05)

* Notă metodologică: (datele au fost obținute prin tehnica interviului pe bază de chestionar. Prelucrarea datelor s-a realizat de către noi prin programul SPSS). Estimările cercetării Aufbruch, ca și datele investigației noastre arată că indiferent de apartenența confesională, doar o minoritate a populației susține necesitatea intervenției active, nemijlocite a bisericii în influențarea deciziilor politice.

Tabelul 4

Distribuția atitudinilor privind dezirabilitatea intervenției bisericii în sfera politicului în funcție de vîrstă

Vîrstă	Non-răsp.	Nu este de acord	Este de acord	Total
Sub 30 ani	56 28,4%	116 58,9%	25 12,7%	197 20,2%
31-54 ani	140 24,4%	301 52,4%	133 23,2%	574 58,9%
55 ani și peste	64 31,4%	96 47,1%	44 21,6%	204 20,9%
Total	260 26,7%	513 52,6%	202 20,7%	975 100,0

T: Chi-Square (N:975, p,<0,05).

O explicație ar putea probabil constitui nevoia - puternic resimțită de generațiile care au trăit vreme îndelungată sub comunism - de a atribui bisericii (singura instituție fundamentală care a putut menține în perioada totalitară o continuitate valorică clară cu trecutul precomunist) un rol important în umplerea vidului identitar, a vidului de legitimare politică și ideologică apărut după 1989.

Datele cercetării Aufbruch relevă că biserica continuă să fie percepță astăzi

primordial ca o instituție sacră, accentul raportărilor individuale și colective menținându-se în general pe latura tradițional-ecleziastică a activității acesteia.

Datele tabelului relevă, dincolo de imaginea generală și anumite diferențieri confesionale. După cum se vede, laturii "lumești" a activității bisericești î se acordă o importanță comparativ mai mare de către membrii bisericilor protestante, fapt explicabil în parte prin motive doctrinare. În același timp considerăm că în explicarea

Tabelul 5

Distribuția atitudinilor privind rolurile principale ale instituțiilor bisericești în funcție de confesiuni

RELIGIA	Non-răsp.	Preocupate de puterea lumească		Preocupate de mânăstire	
		În foarte mare măsură	În mare măsură	Ambele (și-si)	În mare măsură
Nu-si declară confesiunea	5 14,3%	7 20,0%	4 11,4%	10 28,6%	6 17,1
Catolici	5 5,6%	16 17,8%	5 5,6%	25 27,8%	23 25,6%
Ortodoxi	44 6,3%	79 11,4%	47 6,8%	268 38,6%	71 10,2%
Protestanți	7 5,6%	21 16,8%	11 8,8%	35 28,0%	26 20,8%
Neoprotestanți	1 4,3%	2 8,7%	2 8,7%	7 30,4%	2 8,7%
Total	62 6,4%	125 12,9%	69 7,1%	345 35,6%	128 13,2%
					239 24,7%

T. Chi-Square (N: 968. P <0,05).

acestui fenomen trebuie să ținem seama și de anumite motive istorico-ecclaziastice, protestantismul îndeplinind în mod tradițional o importantă funcție de legitimare a aspirațiilor politico-identitare ale comunităților minoritare maghiară și germană.

La polul opus se situează confesiunile neoprotestante, în cazul cărora semnificațiile socio-politice apar mai mult într-o formă aparte, fiind integrate într-o retorică teologică specifică. Membrii acestor confesiuni tind să nege nu numai datoria, dar și dreptul bisericii de a interveni în problemele politice și sociale generale ale societății. Unica modalitate de rezolvare a acestor probleme la nivel societal global este considerată "trezirea spirituală", reforma morală și transformările atitudinale realizate prin evanghelizare. Această atitudine se traduce printr-o specificitate acțională cu valențe profund pragmatische la nivel

de comunitate confesională.

În același timp putem constata și anumite diferențieri atitudinale în funcție de nivelul educational al subiecților investigați.

Se pare că nivelul redus de studii acționează asupra perpetuării unei vizuni sacralizate a rolului și funcționalității bisericii, în timp ce nivelul educațional mediu produce o deplasare a accentului de la funcționalitatea tradițional-sacru spre asumarea unor funcții laice. La populația cu studii superioare se realizează un echilibru mai puternic între cele două poluri, probabil datorită și unei percepții mai nuanțate a pluralității sociale și instituționale.

Prin interviurile de grup realizate de noi cu participarea reprezentanților diverselor confesiuni (greco-catolică, reformată, unitariană, evanghelică și baptistă) a reieșit o oarecare ambiguitate exprimată de

Tabelul 6
Distribuția atitudinilor privind rolurile principale ale instituțiilor bisericești în raport cu nivelul studiilor

Nivelul de studii	Preocupate de puterea lumească			Preocupate de mânăuare		
	Non răsp.	În foarte mare măsură	În mare măsură	Ambele (și-si)	În mare măsură	În foarte mare măsură
Nu-și declară studiile	1 6,7%	2 13,3%	1 6,7%	3 20,0%	2 13,3%	6 40,0%
Mai puțin de opt clase	3 3,7%	8 9,9%	1 1,2%	22 27,2%	12 14,8%	35 43,2%
Opt clase	4 5,1%	11 14,1%	4 5,1%	34 43,6%	7 9,0%	18 23,1%
Opt clase + scoala prof.	20 8,4%	38 15,9%	13 5,4%	89 37,2	24 10,0%	55 23,0%
Liceu	17 5,5%	34 10,9%	28 9,0%	105 33,8%	54 17,4%	73 23,5%
Liceu + sc prof.	6 5,9%	14 13,9%	8 7,9%	33 32,7%	14 13,9%	26 25,7%
Scoli postliceale	2 5,1%	6 15,4%	3 7,7%	11 28,2%	10 25,6%	7 17,9%
Universitate	10 9,0%	12 10,8	11 9,9%	49 44,1%	7 17,9%	22 19,8%
Total	63 6,3	125 11,7%	69 6,9%	346 35,4%	130 13,5%	242 24,8

T. Chi-Square (N: 975, P<0,05).

către participanți în ceea ce privește așteptările societale vizavi de dreptul și/sau obligativitatea participării bisericilor la sfera deciziilor politice. A fost exprimată frecvent părerea conform căreia dacă în majoritatea cazurilor se manifestă o oarecare rezervă și ostilitate față de imixtunea bisericilor în sfere activității politice, în același timp bisericiile au primit și primesc atacuri din partea societății tocmai datorită neamestecului și neluării de poziție în diverse situații critice.

b. În ceea ce privește învățământul confesional și educația religioasă, investigația noastră s-a axat pe două probleme distincte: pe de o parte, pe procesualitatea reînființării învățământului confesional, a școlilor ecclaziastice, iar pe de altă parte, pe reintroducerea studiului religiei în programele școlare. Teoretic, reluarea acestor practici tradiționale semnifică acceptarea și penetrarea la nivel instituțional a valorilor religioase precum și tendința de afirmare a pluralismului valoric în sistemul educațional.

În acest sens putem invoca însăși dubla natură a fenomenului religios ca situându-se la baza distincției dintre cele două forme de învățământ :

- pe de o parte este religia ca *tezaur cultural, parte a istoriei universale, sistem de cod, ansamblu de cunoștințe, sistem valoric și structură instituțională*, ceea ce constituie o bogăție culturală universală ce se cere a fi transmisă în cadrul programelor școlare. În acest sens menirea predării religiei în școli ar fi tocmai satisfacerea acestui deziderat;

- pe de altă parte este religia ca un ansamblu de credințe, valori și un mod specific de a trăi, a gândi și a simți propriu diverselor comunități umane. Dorința și dreptul de conservare a acestor valori, necesitatea aprofundării și perpetuării lor în condiții comunitare se constituie în factori de legitimare a instituțiilor de învățământ confesional. În condițiile specifice României, în cazul confesiunilor minoritare (ma-

ghiară, germană, etc.) străduințele de reînființare a învățământului ecclaziastic comportă în plus o motivație specifică, cea de asigurare a învățământului de diverse grade în limba comunităților minoritare. Astfel, școlilor confesionale le revine în mare măsură menirea conservării și transmiterii valorilor și identității minoritare tocmai prin conjugarea valorilor etnice cu cele religioase.

Totodată, înființarea școlilor confesionale reprezintă o reluare a practicii educaționale tradiționale (specifice confesiunilor romano-catolice și protestante) care a fost desființată de regimul comunist. Dacă în trecut religia și sistemul educațional reprezentau un sistem integrat organic și acceptat ca atare, fiind constituit și fiind în baza unui model social unitar, în urma procesului de secularizare, începând mai ales din a doua jumătate a secolului XIX această unitate s-a destrămat treptat, oferind un spațiu din ce în ce mai larg învățământului laic, pe măsura avansării procesului de pluralizare valorică în societate.

Orientarea individului în sistemul instituțiilor educaționale devine astfel în parte o manifestare a opțiunii personale. Cu toate acestea, sistemul educațional ecclaziastic pe lângă toate pierderile de rol și-a păstrat supremăția în Europa Centrală până la instaurarea regimului comunist, constituind "baza unei culturi creștine specific Central Europene" ¹¹. Dictatura comunăstă a dus la suprimarea brutală a acestei dualități, instaurând exclusivitatea învățământului laic bazat pe valori seculare.

Procesul de restabilire a drepturilor și proprietăților ecclaziastice după 1989 a dus și la reînființarea unor instituții de învățământ confesional, și implicit la experimentarea restaurării dualității amintite în planul sistemului educațional. Acest efort se confruntă însă cu o serie de impedimente și dificultăți datorate unor factori sociali defavorizați puternici, precum:

a) *absența continuității*, atât la nivelul mentalității colective (mai ales

în cazul generației de mijloc care nu a beneficiat de educație religioasă), cât și la nivelul resurselor educationale reale (lipsa cadrelor didactice pregătite pentru cerințele atitudinale și pedagogice specifice învățământului confesional și a altor specialiști);

b) *insuficiența experienței instituțional - organizatorice corespunzătoare precum și dotarea infrastructurală neadecvată;*

c) *lipsa capitalului de încredere din partea populației în privința legalității și recunoașterii echivalării pe termen lung a studiilor efectuate în unitățile de învățământ confesionale cu cele de stat.*

În aceste condiții se ridică întrebări de a căror rezolvare poate depinde în mare măsură funcționalitatea viitoare a învățământului confesional în România:

- este oare posibilă instaurarea învățământului confesional ca o alternativă viabilă a învățământului laic?

- prin ce modalități și în ce măsură spiritul conservator tradițional specific ecclaziastic promovat în aceste instituții de învățământ va fi în stare să ofere o educație adecvată cerințelor sociale prezente?

Prin cercetarea efectuată pe problematica învățământului confesional am încercat să surprindem următoarele aspecte ale problematicii astfel definite:

- atitudinea populației vizavi de reînființarea școlilor confesionale;
- setul motivational ce stă la baza alegerii învățământului confesional (elevi și părinți);
- specificitatea acestui tip de instituție de învățământ în privința modalității prin care în aceste licee valorile și țelurile educationale propuse pot fi realizate prin practica pedagogică curentă
- elemente de diferențiere a instituțiilor confesionale față de cele laice.

Din punct de vedere metodologic cercetarea s-a desfășurat prin utilizarea unor tehnici specifice.

Tabelul 7

Distribuția instituțiilor de învățământ pe confesiuni¹⁰

Confesiunea	Seminarii teologice Licee teologice	Școli postliceale	Instituții de învățământ superior
Ortodoxă	39	10 sanitare 19 cantor	14
Romano-catolică	18, din care: 12 de limbă maghiară 6 de limbă română	6	4
Greco-catolică	5	1	3
Reformată	9	2	2
Evanghelică	1	0	0
Unitariană	2	0	0
Baptistă	7	4	2
Penticostală	4	2	1
Adventistă	3	0	1
Musulmană	1	0	0

O parte a studiului s-a realizat prin utilizarea tehnicilor interogative (ancheta de opinie, interviu pe bază de chestionar, interviu tematic). În acest sens au fost colectate date prin chestionar de la părinți, elevi și studenți din cadrul învățământului confesional (345 elevi, 124 studenți, 184 părinți) și prin interviuri adâncite efectuate cu cadre didactice și persoane din conducerea și administrația acestor instituții.

O altă tehnică distinctă a studiului 1-a constituit analiza documentară pe baza evidențelor și statisticilor aflate la Departamentul de Învățământ din cadrul Secretariului de Stat pentru Culte, precum și analiza de conținut efectuată pe publicațiile eclesiastice de profil.

În ceea ce privește distribuirea atitudinilor față de învățământul confesional, o anchetă de opinie efectuată de noi în vara anului 1995 pe un eșantion de 820 persoane din Oradea aparținând unor confesiuni minoritare (evangelică, romano-catolică și reformată) a relevat că 83,12% din subiecții investigați se exprimă în principiu de acord cu înființarea instituțiilor de învățământ confesional, în timp ce doar 21,5% ar apela la serviciile acestui tip de instituții. De aici se poate deduce o oarecare rezervă atitudinală față de învățământul confesional. Cu toate că la nivel ideologic se recunoaște în general necesitatea unor schimbări pe care asemenea instituții de învățământ le-ar putea aduce în sistemul educațional actual, persistă totuși o anumită lipsă de încredere reflectată mai ales la nivelul opțiunilor personale.

Avantajele învățământului confesional, invocate cel mai frecvent în cadrul interviurilor tematice (efectuate prin tehnică interviului de grup) vizează menirea acesteia de a oferi repere moralo-creștine tinerei generații (aspect în același timp considerat a fi deficitar în instituțiile școlare de stat), precum și asigurarea posibilității de școlarizare în limbile minorităților naționale. Reținerile exprimate vizavi de școlile confesionale au în vedere în primul

rând acele aspecte ce țin de calitatea învățământului din cadrul acestor instituții școlare. Incertitudinile exprimate vizează în același timp și o serie de neajunsuri referitoare la problemele de factură administrativă și organizatorică specifice instituțiilor nou constituite. Astfel, se exprimă o anumită neîncredere față de:

1. recunoașterea studiilor;
2. posibilitățile concrete de instrucție (corp profesoral eclectic, constituit ad hoc, lipsă de experiență și competență în sfera laică);
3. dotarea infrastructurală, condițiile materiale ale unei funcționări adecvate.

Dincolo de aceste opinii exprimate, se conturează însă în cadrul populației investigate anumite structuri de mentalitate concretizate într-o anumită reținere față de practicile educaționale alternative în general și orientarea preponderentă spre structurile instituționale consacrate. Dezideratul consistenței și consensului valoric educațional, cu toate că apare exprimat frecvent, nu se traduce totuși decât într-o măsură redusă într-o preferință manifestă în favoarea școlilor confesionale.

La nivelul învățământului mediu studiul s-a efectuat în cadrul a trei licee confesionale din municipiul Oradea (Liceul Romano-Catolic "Szent László", Liceul Reformat "Lorántffy Zsuzsanna" și Liceul Baptist Nr. 345), iar la nivelul învățământului superior în Institutul Superior Reformat "Sulyok István" și Institutul Superior Baptist "Emanuel" din Oradea (Nr. 124).

Ca primă constatare apare faptul că structura socio-demografică a grupului de populație activ din punct de vedere religios¹², particularizat pe confesiuni, se reproduce în mare măsură în caracteristicile socio-demografice fundamentale ale populației care își orientează copiii spre instituții de învățământ confesional.

Această coincidență reflectă probabil primordialitatea afirmației unor opțiuni valorice la nivel familial, ca factor

fundamental de motivație în alegerea învățământului confesional. În același timp, studierea trăsăturilor socio-economice a acestei categorii de populații (ponderea ridicată a persoanelor inactive, de proveniență rurală, nivelul redus al studiilor denotând o anumită marginalitate socio-economică și culturală) sugerează asumarea de către instituțiile de învățământ confesionale a unei funcții sociale specifice în depășirea situației sociale dezavantajante prin deschiderea unor noi cai de mobilitate ascendentă.

În ceea ce privește motivația alegerii instituției de învățământ confesional se conturează anumite diferențieri în funcție de apartenență religioasă. Influența părinților în îndrumarea copiilor spre această formă de învățământ apare mai puternic în cazul confesiunii reformate în comparație cu confesiunea romano-catolică (65,1% față de 12,8%).

La elevii proveniți din cadrul familiilor romano-catolice alegerea scolii confesionale este într-o proporție dominantă (55,6%) rezultatul opțiuni personale, în timp ce în cazul copiilor reformați această pondere este mult mai redusă (18,2%). Dacă din punct de vedere sociologic acest fenomen poate fi în parte explicat prin gradul mai ridicat de urbanitate al populației romano-catolice din Oradea, alte interpretări posibile pot implica și anumite specificități ale practicii catehistice ale confesiunilor respective. În privința nivelului deosebit de ridicat al ponderii opțiunii personale a elevilor aparținând confesiunii baptiste, acesta probabil își găsește explicația în primul rând în eficiența deosebită a transmiterii structurilor valorice confesionale specifice în cadrul socializării familiale.

În motivarea alegerii de către elevi și studenți, ponderea cea mai mare (55%) revine atracției mediului educațional specific religios propriu școlilor confesionale. Acest factor prezintă valoarea cea mai ridicată în cazul confesiunii baptiste, unde apare într-o asociere evidentă cu ne-

voia - puternic resimțită de membrii acestei confesiuni - de a-și organiza viața într-un mediu comunitar moral-religios cât mai omogen.

Cercetarea noastră a evidențiat și existența unor motivații exterioare specificului școlilor confesionale, cum ar fi: reputația instituției de învățământ, dorința de a studia în limba maternă și - într-o măsură destul de redusă (5%) - nereușita la examenele de admitere din alte licee.

Interviurile tematice efectuate în cadrul liceelor confesionale cu profesorii și cadrele de conducere au relevat că specificitatea primordială a acestor instituții este determinată în primul rând de sistemul de relaționare și de comunicare ce se realizează în cadrul actului educațional, care implică multiple dimensiuni:

1. relația comunitate confesională-eparchie-școală;
2. relația dintre conducerea școlii, cadrele didactice, respectiv administrație;
3. relația comunitate confesională-profesor-elev;
4. relația specifică profesor-elev;
5. relația dintre părinți și instituția școlară.

Ceea ce conferă un caracter aparte acestui sistem de relații este faptul că se realizează în cadrul unor comunități confesionale distințe, care la un moment dat pot prezenta caracteristicile anumitor subculturi religioase, etnice și naționale, bazeate pe valori specifice comune și relații de intercunoaștere destul de accentuate. Această caracteristică apare evidentă în special în modul de raportare al părinților față de instituția școlară (ceea ce s-a dovedit a fi unul dintre elementele motivaționale primordiale în orientarea copiilor spre școlile confesionale). Părinții consideră că pot participa la deciziile luate în cadrul școlii, că au un drept decizional și de amestec în treburile interne ale instituției de învățământ tocmai prin calitatea lor de membri de drept ai confesiunii respective cât și prin aceea de susținători

finanțari ai acestor instituții. Se pare că părinții au un rol mediator mai cu seamă în cadrul relației eparchie-școală, pronunțându-se cel mai adesea în chestiuni legate de alocarea resurselor financiare și de impunerea unor standarde de atmosferă morală și spirituală (pretenții manifestate în special față de cadrele didactice din sfera învățământului laic).

Relația de comunicare direcționată prin criteriile de prestigiu și autoritate tradiționale caracteristice instituțiilor religioase cu rădăcini istorice, pare să se manifeste nu atât în practicile pedagogice curente ale relației profesor-elev, ci mai ales la nivelul diverselor foruri parohiale-ecclaziastice ce exercită influență asupra procesului de luare a deciziilor. Acest tip special de relații apare evident și capătă importanță cel mai mult în sfera activităților specific-religioase desfășurate în cadrul școlii.

Dimensiunea relativ redusă a acestor instituții de învățământ în comparație cu instituțiile laice oferă posibilitatea comunicării directe în grupuri mici de studiu și statonnicirea unor relații de intercunoaștere și cooperare mult mai eficiente între profesori-elevi. Astfel se crează premsa realizării unei practici educaționale centrate pe persoană, pe individualitatea elevului, oferind noi posibilități de dezvoltare armonioasă a personalității, a descoperirii și dezvoltării aptitudinilor proprii ale fiecărui.¹³

Scopul declarat al acestor școli este de "a forma personalități caracteriale puternic structurate în tradiția creștină confesională, cu tot ceea ce implică aceasta, manifestând totodată o deschidere spre nou, receptivitate și toleranță"¹⁴. Problema cu care se confruntă însă asemenea licee este că, deși există un acord destul de bine definit și statonicit privind obiectivele și valorile interne, realizarea practică a dezideratelor comportă neajunsuri tocmai datorită lipsei unor concepții și programe educaționale concrete detaliate, asupra cărora să existe un acord unanim din partea tutu-

ror celor implicați în sistem. Această cerință se realizează dificil în primul rând datorită tensiunilor interne, având ca motive principale:

- structurarea diverselor relații formale și informale nu neapărat și nu strict pe criterii de competență profesională ci și pe diverse alte criterii de legitimitate și autoritate, cel mai adesea bazate pe invocarea unei identități confesionale tradiționale. Asemenea criterii nu se dovedesc însă complet eficiente în afirmarea unor strategii viabile de certificare a legitimității existențiale.

- ponderea scăzută a cadrelor didactice care aparțin în exclusivitate școlilor confesionale precum și nivelul relativ ridicat al fluctuației în rândul acestora (în parte și datorită percepției unei anumite insecurități ai propriului statut).

În cazul instituțiilor aparținătoare bisericilor minoritare tradiționale apare un obstacol adițional datorat unor deficiențe ale cadrului legal, precum și prin faptul că până în prezent nu s-a trecut la restituirea efectivă, decât într-o mică măsură a proprietăților imobiliare care ar putea fi destinate învățământului confesional.

Cu toate dificultățile specifice pionieratului, considerăm că învățământul confesional poate constitui o alternativă educațională viabilă în cazul în care telurile și valorile educaționale bazate pe valori religioase tradiționale vor putea fi adaptate cerințelor contemporane, permitând crearea treptată a unui spațiu spiritual deschis de interrelaționare între parteneri beneficiind de recunoaștere și demnitate egală. În ceea ce privește opinia elitei ecclaziastice reformate, ni s-a părut relevantă următoarea afirmație: "Credibilitatea acestor instituții va putea crește însă semnificativ doar în măsura transformărilor valorice și atitudinale în ansamblul societății, atât la nivel individual cât și la cel colectiv-instituțional. Atât timp cât în viața socială va continua să existe o prăpastie între afirmarea preponderent pasivă a

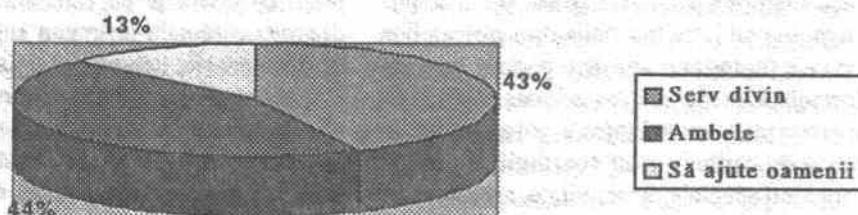
credinței și religiozitatea manifestată în viața cotidiană prin comportament, obiectivele formative ale școlilor confesionale vor putea probabil fi atinse doar parțial".¹⁵

c. În ceea ce privește sfera activității caritative ecclaziastice, expectanțele par a fi semnificativ mari. Datele investigației efectuate de noi relevă în acest sens că 94,2% din subiecții chestionați se declară în principiu de acord cu înființarea unor instituții bisericești cu caracter caritativ, iar 74,3% ar apela, în caz de nevoie, la serviciile unor asemenea instituții. Cu toate

acestea, din analiza rezultatelor cercetării Aufbruch reiese însă că în sistemul de valori al unor largi segmente ale populației investigate biserica tinde să rămână în continuare un simbol al sacralității, funcția ei principală rămânând cea ritual-traditională. Față de aceasta, funcțiile sociale continuă să fie preponderent percepute ca deținând un rol secundar, dar în același timp esențial.

Se constată o anumită diferențiere atitudinală în funcție de afilierea confesională, care poate fi în parte explicată prin factori intrinseci doctrinari (mai ales în ca-

Grafic privind distribuția atitudinilor cu privire la primordialitatea funcțiilor bisericești

Tabelul 8
Distribuția atitudinilor cu privire la primordialitatea funcțiilor bisericești în funcție de confesiuni

Religia	În primul rând serviciul divin	Ambele	În primul rând serviciul social	Total
Nu-si declară confesiunea	15 50,0%	11 36,7%	4 13,3%	30 3,2%
Catolici	33 37,5%	33 37,5%	22 25,0%	88 9,3%
Ortodoxi	300 43,8%	317 46,3%	68 9,9%	685 72,2%
Protestanți	47 38,2%	49 39,8%	27 22,0%	123 13,0%
Neoprotestanți	10 43,5%	10 43,5%	3 13,0%	23 2,4%
Total	405 42,7%	420 44,3%	124 13,1%	949 100,0%

T. Chi-Square (N: 949, p<0,05).

zul confesiunilor neoprotestante), iar pe de altă parte prin factori de tradiție ai politicilor sociale ecclaziastice precum și prin natura circumstanțelor care au determinat cadrul de funcționare al instituțiilor bisericești.

Activitățile caritative ecclaziastice se bucură de un grad ridicat de acceptabilitate și datorită unei tradiții prin care s-a statoricit o legătură organică între credință și ajutorarea aproapelui. Primele preocupări în acest sens apar consemnate în practica bisericească tradițională iudaică.¹⁶ De la începuturile apariției sale, creștinismul și-a însușit ca una dintre misiunile sale esențiale activitatea caritativă, fundamentală pe imperativul iubirii și într-ajutorării.

Cu trecerea timpului, o deosebire fundamentală în structura instituțională a activităților caritative a apărut și s-a amplificat treptat între bisericile romano-catolice și cele protestante, pe de o parte și biserica ortodoxă, pe de altă parte. Această diferențe vizează modalitatea în care activitățile cu scop caritativ s-au constituit sau nu ca domenii speciale de activitate, autonome în raport cu domeniile specific și nemijlocit religioase. În timp ce în cadrul bisericii catolice a avut loc un proces de desprindere a sferei caritative de corpul activităților direct ecclaziastice în sensul unui proces gradual de autonomizare și instituționalizare, biserica ortodoxă a cunoscut într-o măsură mult mai mică o evoluție similară, perpetuând cele mai multe funcții diaconice în cadrul instituțional și structurile sale tradiționale. În condițiile specifice României, ale limitării activităților bisericești la cadrele strict ecclaziastice în perioada comunistă, această caracteristică a bisericii ortodoxe a permis posibilități mai favorabile pentru păstrarea continuității activității de sprijin social, în special în sfera asistenței medicale. În contrast, bisericile catolice și protestante au fost sortite la pierderea majorității instituțiilor cu caracter caritativ ce le-au aparținut.

În procesul de reconstituire a sferei de activități și a sistemului instituțional

caritativ de după 1989, bisericile romano-catolice și protestante au beneficiat în schimb de experiența unei tradiții îndelungate de autonomie instituțională. În cazul confesiunii catolice, rădăcinile instituționalizării datează încă din perioada emiterii așa numitelor "Scrisori catolice", cunoscute și sub denumirea de "Teze enciclice" (1740 Sf. Benedict XIV), care reprezentă o sinteză a fundamentelor și principiilor de implicare în sfera caritativă specifică acestei confesiuni. Apariția Enciclicii "Rerum Novarum" (1891) reprezentă o încercare de adaptare a acestui sistem la noile realități social-economice moderne, deschizând noi practici și perspective în sfera activității caritative.

Continuitatea eforturilor de a ține pasul cu cerințele pe care noile stadii de dezvoltare socială le impun sunt oglindite de documentele celui de-al doilea Conciliu al Vaticanelui, reprezentând o schimbare paradigmatică a raportării bisericii romano-catolice la realitatea socială, și în același timp un "compromis dogmatic".¹⁷ Compromisul vizează o schimbare prin care punctul de plecare devine, în locul preceptelor dogmatice, societatea reală secularizată, cunoașterea acestei realități și încercarea de adaptare bazată pe o asemenea cunoaștere. Această schimbare de optică acordă pe plan acțional o funcție specială persoanelor laice, permitând o penetrare largă a acestora în diversele sfere de activități ecclaziastice.

Preocupările tradiționale ale bisericii ortodoxe, pe lângă activitățile caritative desfășurate în cadrul parohiilor și mănăstirilor s-au axat în special pe sfera asistenței medicale. Au devenit cunoscute eforturile de specializare tradițională în această direcție, și activitatea desfășurată de personalul ecclaziastic în instituții sanitare, chiar și în condițiile de "semilegalitate" ale perioadei dictatoriale. Pe această linie se pot înscrive actualele organizații medico-sanitare, care reprezentă un exemplu de preocupare în sensul reluării tradiției în acest domeniu.

În perioada care a urmat căderii regimului comunist, instituțiile caritative ale bisericilor tradiționale și-au reînceput activitatea (ca expresie a afirmării solidarității de factură iudaico-creștină) având ca preocupare suplinirea celor funcții sociale pe care statul nu este capabil să le îndeplinească. În același timp și confesiunile neoprotestante (în special cele baptiste și pentecostale) au întreprins eforturi deosebite pe linia asistenței sociale, bazându-se în special pe relațiile comunitare foarte puternice din interiorul lor precum și pe conștientizarea rolului activ pe care biserica trebuie să-l joace în viața membrilor săi.

Așa cum rezultă și din documentele ce ne-au fost puse la dispoziție de către Secretariatul de Stat pentru Culte¹⁸, principalele domenii ale activității caritative ecclaziastice o constituie: asistența acordată familiilor în nevoie și copiilor străzii (cu o frecvență deosebită în cadrul bisericii ortodoxe - 13, respectiv 12 așezămintelor), persoanelor vârstnice (mai ales în cadrul confesiunilor catolice și protestante), tinerilor proveniți din orfelinate (în special în cadrul bisericilor neoprotestante), etc.

Baza financiară a acestor instituții o constituie pe de o parte donațiile, iar pe de altă parte diversele activități productive și prestații de servicii pe care le desfășoară, oferind în același timp și locuri de muncă pentru o categorie însemnată a populației. De altfel, problematica resurselor financiare ale diverselor confesiuni reprezintă o temă de dispute interconfesionale din ce în ce mai acute după 1989. Dezbaterea ținându-se în special problematica restituiri bunurilor mobiliare și imobiliare diverselor confesiuni, cu implicații politice care depășesc cu mult cadrele ecclaziastice.

În ceea ce privește sfera preocupărilor diaconice se cere subliniat faptul că biserica se ocupă de problemele sociale nu doar din rațiuni pur etice și umanitare ci, tocmai pornind de la principiile ei dogmatice, în vederea scopului fundamental derivat din însăși natura ei: mantuirea.

"Toate acestea sunt chestiuni dogmatice și în același timp profund politice și sociale"¹⁹.

Referitor la imixtiunea bisericii în domeniul vieții laice (învățământ, asistență socială, demografie, economie, politică), sociologul englez David Martin introduce conceptul de "monopolism sacral",²⁰ concept prin care încearcă să dezvăluie eforturile bisericii de a se adapta la condițiile actuale ale lumii sacralizate vest Europene prin tendința de a-și adjudeca interesele diverselor grupuri și categorii sociale cu scopul consolidării fundamentului social pe care-l percepde acum periclitat.

Așteptările deosebite ale societății față de practicile redistributive ecclaziastice pot avea ca urmare în condițiile prezente, pe lângă dezvoltarea și diversificarea instituțională, și un efect mai puțin evident ce vizează anumite mutații chiar în cadrul structurilor ierarhice bisericesti, și anume, unele ajustări între sferele "expresive" și cele "instrumentale". Stephen Sharot²¹ oferă această perspectivă în analiza organizațiilor religioase moderne, având ca punct de pornire tipologia organizațională devenită clasică a lui Etzioni.²² În esență, evidențiază o posibilă deplasare de accent în cadrul structurilor ecclaziastice spre acele instituții și activități, care în perioada "triumfală" se situa pe o poziție oarecum periferică, fiind deservite în mare măsură de persoane laice precum și de segmentul ecclaziastic angajat preponderent în funcții administrative aparținând domeniului "instrumental".

Concluzii

Raportarea la pluralitatea valorică și la problematica socială contemporană reprezintă astăzi o piatră de încercare pentru instituțiile confesionale. După perioada de dictatură în care a avut loc o restrîngere forțată și semnificativă a sferei religioase și

a instituțiilor ecclaziastice, reluarea eficiență a poziției, a rolului social și a funcționalității specifice a bisericii poate avea loc doar printr-o raportare permanentă la cerințele și condițiile nou create pe plan intern și internațional. Această reluare nu este posibilă și nu se poate înfăptui printr-o simplă reluare și continuare a practicilor întrerupte brusc acum 45 ani, ci trebuie să fie modelată conform noilor cerințe și modului în care societatea a evoluat în această perioadă.

Şansele reafirmării poziției și funcțiilor ecclaziastice legitime prezintă oportunități favorabile în primul rând datorită persistenței valorilor religioase tradiționale ale populației ca valori fundamentale, precum și datorită prestigiului de care se bucură religia și instituțiile religioase în ierarhia credibilității sociale.

Pentru ca instituțiile ecclaziastice să fie în măsură să facă față în mod optim dezirabilității sociale este nevoie însă de un proces de autoevaluare și autorevizuire, nu atât în sfera teologică cât mai ales în domeniul practicilor ecclaziastice, în structurarea ierarhiei instituționale și a modalităților de interacționare și comunicare.

În vederea unei ajustări căt mai eficiente este nevoie de o deschidere a bisericii față de societate în măsura în care și societatea se deschide spre religie și instituțiile religioase. Din această perspectivă, ceea ce se așteaptă în primul rând din partea bisericii și a religiei, indiferent de confesiune, este crearea unui consens valoric, iar pe de altă parte suplinirea acestor servicii și sfere de activități pe care societatea, statul nu este pregătit, în noile condiții, să le asigure. Aceste așteptări mereu crescând în domeniul serviciilor sociale vor putea fi satisfăcute doar în măsura în care pe lângă autonomia instituțională, bisericile vor sprijini atragerea persoanelor laice, calificate pentru asigurarea competență a activităților specifice. În acest fel, putem spera că instituțiile confesionale specializate vor fi apte să dea un răspuns adecvat solicitărilor din ce în ce mai diverse și crescând,

și în același timp să prezinte alternative competitive în raport cu instituțiile laice.

În cadrul acestui proces, religiei și bisericilor le revine un rol fundamental în recrearea și structurarea societății civile corespunzător principiilor și practicilor democratice cele mai avansate, prin asigurarea și perpetuarea acestor sisteme instituționale pluraliste care să se poată ajusta și adapte permanent și eficient unor oportunități și deziderate multiple.

Bisericilor protestante și romano-catolice le revine în continuare un rol de seamă ca protectori ai identității comunităților naționale minoritare. Faptul că identitatea etnică se suprapune în mare măsură cu anumite forme de afiliere confesională, că dimensiunile etnice și religioase se presupun și se fortifică reciproc poate avea însă ca efect o anumită distanțare, delimitare a ideologiilor particulare prin care comunitățile majoritare și minoritare tind să se autodefinească. Acest proces poate îngreuna șansele comunicării eficiente.

Condițiile specifice ale României postcomuniste ridică o serie de probleme sociale și morale comune, care depășesc cadrul particularizant al sferei identitare. Considerăm că răspunsul bisericilor la această situație va putea fi adecvat doar în măsura în care vor reuși să înfăptuască un dialog ecumenic prin care, în locul disputelor, accentul va fi pus pe efortul de autocunoaștere reală și autorevizie critică.

Pentru crearea unor premise favorabile în această direcție ar fi nevoie însă de o deplasare de accent în favoarea unor abordări căt mai obiective, pragmatice, centrate pe găsirea unor soluții la problemele sociale cele mai presante: reducerea pauperității, integrarea segmentelor sociale marginalizate, consolidarea societății civile prin afirmarea unor structuri axiologice pluraliste, moderne, întărirea comunităților locale etc. Aceasta implică desigur o preocupare constantă a factorilor implicați pentru identificarea acestor elemente comune care pot constitui bazele acțiunii sociale eficiente.

Note și bibliografie

- Tomka Miklos, Csak katolikusoknak, Budapest, 1995, p. 11.
- Grace Davie, Believing Without Belonging, London, 1995, pp 274-315.
- Mattei Dogan, "Criza de încredere în democrațiile pluraliste" în Revista de Cercetări Sociale 1/1997, p. 93.
- M. Stănescu, "Discursul actual al Bisericii Ortodoxe Române" în Revista de Cercetări Sociale nr. 2/1996.
- Grace Davie, European Religion: A Memory Mutates, Presented at SAIS: Rome Auditorium Washington, DC September 29, 1997, <http://www.Eppc.org/library/litterae/davie.html>
- Andorka Rudolf, Tarsadalmi Riport, Budapest, 1995.
- Jozef Tischner, Keresztenyseg a kommunizmus utáni urben, în Egyhaz es Vilag 1-1994
- Javor Bela, "Egyhaz a posztkereszteny tarsadalomban" în Quo Vadis Domine, Pannonhalma, 1997, pp. 331-337.
- A Vatikani, Zsinat tanitasai, Budapest, 1995.
- Datele ne-au fost puse la dispoziție de unul din specialiștii coordonatori ai proiectului, Dr. Miklos Tomka, căruia îi exprimăm pe această cale mulțumirile noastre.
- Tomka Miklos, Magyar katolicizmus, Budapest, 1991, p. 40.
- Georgina Szilagyi, Gavril Flora: "Attitudini religioase în rândul populației romano-catolice și protestante din zone rurale și urbane din Transilvania" în Revista de Cercetări Sociale 4/1997.
- Această idee apare în scripturile romano-catolice sub denumirea de "cura personalis" în spiritul reprezentat de gândirea Sf. Ignatie.
- Idee consemnată în interviul realizat cu consilierul pe probleme de învățământ al Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului.
- Frază consemnată din interviul realizat cu Vicarul Episcopiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului
- M. Stănescu, "Discursul actual al Bisericii Ortodoxe Române" în Revista de Cercetări Sociale nr. 2/1996, p. 94.
- A Vatikani, Zsinat tanitasai, Budapest, 1995.
- Repere ale activității filantropice și de asistență socială în Biserica Ortodoxă Română (material redactat de Sectorul "Biserica și Societatea" al Patriarhiei Române, Scurtă prezentare a Confederației Caritas din România (material informativ al Confederației Caritas din România)
- În M. Stănescu, op. cit. p75.
- Martin, D. (1978) A General Thory of Secularization, Oxford, Blackwell.
- Sharolt, S. (1977) A formal Model of Religious Organizations. Taxonomy of Elites, în Archives Socienves Sociales des Religions, p. 786-817.
- Etzioni, A. (1965) Sociology of Complex Organizations, McGraw-Hill, New York, London.